

Hana Arent

ID = 4157200

IZVORI
TOTALITARIZMA

PREVOD

Slavica Stojanović
Aleksandra Bajazetov-Vučen

94

Beograd 1998

I: *Totalitarna propaganda*

SAMO GOMILU i elitu može da privuče žestina totalitarizma; mase treba osvajati putem propagande. U uslovima ustavne vladavine i slobode mišljenja, totalitarni pokreti koji se bore za vlast terorom mogu da se posluže tek u ograničenoj meri; isto kao i ostale partije, oni moraju da se potrudu da bi pridobili sledbenike i da bi izgledali uverljivo u javnosti koja još uvek nije sasvim odsečena od svih izvora informacija.

Odavno je poznato i često se tvrdi da su propaganda i teror u totalitarnim zemljama dve strane iste medalje.¹ Ovo je, međutim, samo delimično tačno. Gde god totalitarna vlast ima apsolutnu kontrolu, ona propagandu zamenjuje indoktrinacijom i koristi nasilje ne toliko da bi zaplašila narod (tako izgleda samo u početku, dok politička opozicija još uvek postoji) koliko da bi ostvarila svoju ideološku doktrinu i konkretne laži. Totalitarizam se neće zadovoljiti time da, mimo činjenica, ustvrdi da u zemlji nema nezaposlenosti; on će, kao deo propagande, nezaposlenima ukinuti olakšice.² Isto toliko je važno i što se negiranjem nezaposlenosti – doduše, na prilično neočekivan način – potvrđuje stara socijalistička doktrina: ko ne radi, umreće od gladi. Da uzmemo drugi primer: kada je Staljin odlučio da preradi istoriju Ruske revolucije, propagiranje nove verzije sastojalo se u uništavanju starijih knjiga i dokumenata, ali i njihovih autora i čitalaca. Godine 1938. objavljena je nova zvanična istorija Komunističke partije, što je bio znak da je generalna čistka, koja je desetkovala čitavu generaci-

¹ v. npr. Kohn-Bramstedt, *Dictatorship and Political Police: The Technique of Control by Fear*, London 1945, p. 164ff. On objašnjava da "teror bez propagande gubi skoro sav psihološki efekat, ali ni propaganda bez terora ne dostiže svoju punu snagu" (p. 175). Ono što se previda u ovakvim i sličnim tvrdnjama, koje se uglavnom vrte u krug, jeste činjenica da ne samo politička, već i čitava moderna ekonomska propaganda sadrži element pretnje, a da teror isto tako može da bude efikasan i bez propagande, ukoliko služi samo kao sredstvo konvencionalnog političkog terora tiranije. No, kada politički režim želi da vrši nasilje ne samo spolja, već takoreći i iznutra, kada želi više od moći, on mora da spoji teror i propagandu. U tom smislu je nacistički teoretičar Ojgen Hadamovski i mogao da kaže: "Propaganda i nasilje nikada se ne isključuju. Upotreba sile može biti deo propagande" (Eugen Hadamovsky, *Propaganda und nationale Macht*, 1933, p. 22)

² "U tom trenutku zvanično je objavljeno da je u sovjetskoj Rusiji nezaposlenost 'likvidirana'. Rezultat ove objave bilo je i 'likvidiranje' svih povlastica za nezaposlene" (Anton Ciliga, *The Russian Enigma*, London 1940, p. 109).

ju sovjetskih intelektualaca, završena. Slično tome su i nacisti na okupiranim istočnim teritorijama najpre koristili uglavnom antisemitsku propagandu kako bi učvrstili kontrolu nad tamošnjim stanovništvom. Teror kao podrška propagandi nije im bio ni potreban, niti su ga upražnjavali. Veći deo poljske inteligencije likvidiran je ne zato što im nije bio naklonjen, već zato što, u skladu sa doktrinom nacista, Poljaci i nemaju intelekta; kada su rešili da kidnapuju plavooku i plavokosu decu, nacisti nisu mislili da zaplaše stanovništvo, već da spasu "germansku krv".³

Kako totalitarni pokreti postoje u svetu koji sam po sebi nije totalitaran, oni su prisiljeni da pribegnu onome što mi inače zovemo propagandom. No, takva propaganda uvek je upućena spoljnoj, eksternoj sferi – bilo netotalitarnim slojevima stanovništva totalitarne države, bilo netotalitarnim zemljama. Ova eskterna sfera kojoj je totalitarna propaganda upućena može da bude veoma raznolika; po dolasku na vlast, pokret može da usmeri totalitarnu propagandu na one delove sopstvenog stanovništva čiju koordinaciju nije pratila odgovarajuća indoktrinacija. U tom smislu su govori koje je Hitler tokom rata držao svojim generalima prototipovi propagande, puni monstruoznih laži kojima je Firer zabavljao svoje goste, pokušavajući da ih pridobije za sebe.⁴ Eksternu sferu može da predstavlja

³ Takozvana "Operacija Seno" otpočela je Himlerovom uredbom od 16. februara 1942, "o žiteljima Poljske nemačkog porekla", čiju je decu trebalo poslati u porodice "koje su spremne [da ih prihvate] bezrezervno, samo zbog njihove dobre krvi" (Nirnberški dokument R 135, fotokopija u Centre de Documentation Juive, Paris). Čini se da je juna 1944. Deveta armija zaista kidnapovala 40-50 000 dece i prebacila ih u Nemačku. Izveštaj o ovom slučaju, koji je izvesni Brandenburg poslao generalštabu Vermahta u Berlinu, govori o sličnim planovima i za Ukrajinu (dokument PS 031, objavio Léon Poliakov u: *Bréviaire de la Haine*, p. 317). Sam Himler je nekoliko puta spominjao ovaj plan (v. *Nazi Conspiracy and Aggression*, Office of the United States Chief of Counsel for the Prosecution of Axis Criminality, U. S. Government, Washington 1946, III, 640, gde se mogu naći i odlomci Himlerovog govora u Krakovu marta 1942; v. kako Kohn-Bramstedt, *op. cit.*, p. 244, komentariše Himlerov govor u Bad Šahenu 1943). Po kojim su merilima ova deca birana, može se zaključiti iz lekarskih uverenja koja je 10. avgusta 1942. izdalo Drugo medicinsko odeljenje u Minsku: "Rasno ispitivanje Natalije Harpf, rođene 14. avgusta 1922, pokazalo je normalno razvijenu devojkicu pretežno istočnobaltičkog tipa sa nordijskim crtama"; "Ispitivanje Arnolda Kornisa, rođenog 19. februara 1930, pokazalo je normalno razvijenog dečaka od dvanaest godina, pretežno istočnog tipa sa nordijskim crtama", potpisao N. Wc. (dokument se nalazi u arhivima Yiddish Scientific Institute-a, New York, No. Occ E 3a-17).

Za istrebljenje poljske inteligencije, koja se, po Hitlerovom mišljenju, mogla "izbrisati bez razmišljanja", v. Poliakov, *op. cit.*, p. 321, i dokument NO 2472.

⁴ v. *Hitlers Tischgespräche*. U leto 1942. on još uvek govori o tome kako "i poslednjeg Jevrejina treba izbaciti iz Evrope" (p. 113), kako sve Jevreje treba preseliti u Sibir ili u Afriku (p. 311) ili na Madagaskar, dok je zapravo već bio doneo odluku o "konačnom rešenju", i to pre invazije na Rusiju, verovatno još 1940, i naredio da se na jesen 1941. instaliraju gasne komore (v. *Nazi Conspiracy and Aggression*, II, p. 265ff; III, p. 783ff, dokument PS 1104; V, p. 322ff, dokument PS 2605). Himler je još na proleće 1941. znao da "do kraja rata Jevreje treba [istrebiti] do poslednjeg. Ovo je nedvosmislena želja i naredba Firerova" (dosije Kersten u Centre de Documentation Juive).

i grupa simpatizera koji još uvek nisu spremni da prihvate prave ciljeve pokreta; konačno, često se događa da krugovi bliski Fireru ili članovi elitnih formacija čak i same članove partije smatraju takvom eksternom sferom, kojoj je takođe potrebna propaganda zato što još uvek nije pouzdana. Da ne bismo precenili važnost ove propagande i njenih laži, valjalo bi da se prisetimo mnogo brojnijih slučajeva u kojima je Hitler bio sasvim iskren i brutalno precizan u definisanju pravih ciljeva pokreta, ali njih javnost, nespremna na takvu doslednost, prosto nije primala znanju.⁵ No u suštini, totalitarna vlast se trudi da propagandne metode ograniči na inostranu politiku ili na inostrane ogranke pokreta, koje valja snabdjeti odgovarajućim materijalom. Kad god se totalitarna doktrina na domaćem terenu sukobi sa propagandom namenjenom inostranstvu (što se dogodilo u Rusiji tokom rata, i to ne kada je Staljin sklopio savez sa Hitlerom, nego kada ga je rat protiv Hitlera odveo u demokratski tabor), propaganda se onima kod kuće objašnjava kao "privremeni taktički manevar".⁶ Ukoliko je to moguće, ova razlika između ideološke doktrine za posvećenike, kojima propaganda više nije potrebna, i prave propagande za spoljni svet treba da se učvrsti još pre no što pokret dođe na vlast. Odnos između propagande i indoktrinacije uglavnom zavisi s jedne strane od veličine i snage pokreta, a s druge strane od spoljnog pritiska. Što je pokret slabiji, više će mu energije biti potrebno za puku propagandu; što je veći pritisak spoljnog sveta na totalitarne režime – pritisak koji se čak ni s onu stranu gvođene zavese ne može u potpunosti ignorisati – to totalitarni diktatori dublje moraju da ogreznu u propagandi. Nužnost propagande zapravo uvek nameće spoljni svet; sami pokreti ne propagiraju, nego indoktriniraju. Obrnuto, indoktrinacija, po pravilu povezana sa terorom, raste sa snagom pokreta, odnosno sa izolacijom totalitarne vlasti i njenom otpornošću na mešanja spolja.

⁵ Zanimljiv je izveštaj od 16. jula 1940. o diskusiji u Firerovom generalštabu, vođenoj u prisustvu Rozenberga, Lamersa i Kajtela, koju je Hitler otpočeo iznošenjem sledećih "osnovnih principa": "Sada je važno da se ne razmećemo našim krajnjim ciljem pred celim svetom;... Stoga ne sme biti očigledno da su [uredbe o očuvanju reda i mira na okupiranim teritorijama] priprema za konačno rešenje. Sve te neophodne mere – streljanja, raseljavanja – mogu se sprovesti nevezano s njim, i tako će i biti sprovedene." Ovoj izjavi usledila je diskusija koja se uopšte ne nadovezuje na Hitlerove reči i u kojoj Hitler više ne učestvuje. Očigledno je da ga "nisu shvatili" (dokument L 221 u Centre de Documentation Juive).

⁶ U vezi sa Staljinovom uverenosti da Hitler neće napasti Rusiju v. Isaac Deutscher, *Stalin: a Political Biography*, New York/London 1949, p. 454ff, a posebno napomenu na p. 458: "Tek 1948. je šef Državne komisije za planiranje, potpredsednik N. Voznesenski, obelodanio da se privredni plan za treći kvartal 1941. godine zasnivao na pretpostavci da će se mir održati, a da je novi plan, prilagođen ratnim okolnostima, bio napravljen tek nakon izbijanja sukoba". Dojčerovu procenu potvrđuje Hruščovljeva izjava o Staljinovoj reakciji kada je saznao da je Nemačka napala Sovjetski Savez (v. njegov "Govor o Staljinu" na Dvadesetom kongresu, koji je objavio State Department, *New York Times*, 5. jun 1956).

Propaganda zaista jeste sastavni deo "psihološkog rata"; ali teror je više od toga. Totalitarni režimi koriste teror čak i kad postignu svoje psihološke ciljeve, kad zavladaju potpuno potčinjenim stanovništvom. Tamo gde je vladavina terora dostigla savršenstvo, kao u koncentracionim logorima, propaganda u potpunosti nestaje; ona je u nacističkoj Nemačkoj bila izričito zabranjena.⁷ Drugim rečima, propaganda je samo jedno od sredstava, mada verovatno najvažnije, koje totalitarizam koristi u kontaktu sa netotalitarnim svetom; teror je, pak, suština njegove vladavine. Teror ne zavisi od psiholoških ili drugih subjektivnih faktora, baš kao što ni zakon u zemljama vladavine ustava ne zavisi od broja ljudi koji ga krše.

Teror je kao pratilac propagande igrao veću ulogu u nacizmu nego u komunizmu. I u ranijim talasima političkog nasilja, pre no što su nacisti došli na vlast, itekako je bilo napada na istaknute ličnosti (na primer, ubistvo Ratenaua i Erbergera); nacisti su, međutim, ubijali niže funkcionere levičarskih partija ili uticajne članove drugih njima nenaklonjenih partija, čime su stanovništvo hteli da uvere u opasnosti koje nosi već i samo pripadanje nekoj partiji. Ova vrsta masovnog terora, mada još uvek ograničenih razmera, stalno je rasla, jer ni policija ni sudovi nisu ozbiljnije gonili političke zločince sa takozvane desnice. Ona je bila dragocena kao "propaganda moći" (*Machtpropaganda*),⁸ kako je jedan nacistički publicista ispravno rekao: celom narodu tako je predočeno da je moć nacista veća od moći zvaničnih vlasti i da je bolje biti član nacističke paravojne organizacije nego član neke regularne stranke. Taj utisak je u velikoj meri pojačao i specifičan način na koji su se nacisti odnosili prema političkim zločincima. Oni su ih uvek otvoreno priznavali, nikad se nisu izvinjavali za "izgrede pripadnika nižih redova" – takva izvinjenja koristili su njihovi simpatizeri – i impresionirali su narod zato što se nisu bavili "pustim pričama", za razliku od drugih partija.

Sličnosti između ove vrste terora i pukog gangsteraja dovoljno su jasne. To ne znači da su nacisti gangsteri, što se možda nameće kao zaključak, već prosto da su, mada to sami nisu priznavali, mnogo naučili od američkih gangsterskih organizacija, kao što je, i to treba priznati, i njihova propaganda mnogo toga preuzela od američke ekonomske propagande.

⁷ "Vaspitanje se [u koncentracionim logorima] sastoji od discipline, a nikako od ma koje vrste podučavanja na ideološkoj osnovi, jer zatvorenici uglavnom imaju ropske duše" (Hajnrh Himler, *Nazi Conspiracy*, IV, p. 616ff).

⁸ Knjiga Ojgena Hadamovskog, *op. cit.*, istaknut je primer u literaturi o totalitarnoj propagandi. Mada to ne tvrdi eksplicitno, Hadamovski nudi inteligentno i informativno pronacističko tumačenje Hitlerovih stavova po tom pitanju, izloženih u devetom poglavlju *Mein Kampf*, pod naslovom "Propaganda i organizacija" (2 toma, 1. nemačko izdanje 1925 i 1927, necenzurisan prevod, New York 1939); v. takode i F. A. Six, *Die politische Propaganda der NSDAP im Kampf um die Macht*, 1936, p. 21 ff.

Međutim, mnogo više nego direktnim pretnjama i zločinima protiv pojedinaca, totalitarna propaganda koristi se indirektnim, prikrivenim pretnjama svima koji ne žele da prihvate njeno učenje, a kasnije i masovnim ubistvima kako "krivih", tako i "nevinih". Komunistička propaganda plaši ljude da će propustiti voz istorije, da će beznadežno kaskati za svojim vremenom, da će im čitav život proći uzalud, baš kao što nacisti uteruju ljudima strah da će se oglušiti o večne zakone prirode i života, da će im krv na misteriozan način bespovratno propasti. Velika važnost koju totalitarizam pridaje "naučnom" karakteru svojih tvrdnji može se porediti sa nekim tehnikama reklame, koja se takođe obraća masama. Tačno je i to da reklame u svim novinama pretenduju na ovu "naučnost": proizvođači činjenicama i uz pomoć "laboratorijskih" istraživanja dokazuju da je baš njihov sapun "najbolji na svetu".⁹ Takođe je tačno i da u maštovitim preterivanjima stručnjaka za marketing postoji određen element nasilja, da se iza tvrdnje da će devojke koje ne koriste baš ovu vrstu sapuna možda čitav život provesti sa bubuljicama a bez muža, krije ludi san o monopolu, san da će jednog dana proizvođač "jedinog sapuna koji sprečava pojavu bubuljica" možda moći da liši muževa sve devojke koje ne koriste njegov sapun. Očigledno je nauka i u slučaju ekonomske propagande i u slučaju totalitarne propagande samo surogat za moć. Opsednutost totalitarnih pokreta "naučnim" dokazima nestaje dolaskom na vlast. Nacisti su odbacivali čak i one učenjake koji su bili spremni da im služe, a boljševici koriste reputaciju svojih naučnika u sasvim nenaučne svrhe i nameću im uloge šarlatana.

No, ovo su ujedno i sve sličnosti između masovne reklame i masovne propagande, a i one se često precenjaju. Poslovni ljudi se uglavnom ne izdaju za proroke i ne dokazuju stalno istinitost svojih predskazanja. Za razliku od tradicionalne političke propagande, koja se uglavnom poziva na prošlost, totalitarna propaganda koristi nauku da bi proricala budućnost. Nigde ideološki koreni socijalizma s jedne i rasizma s druge strane ne dolaze jasnije do izražaja nego kada njihovi glasnogovornici tvrde da su otkrili skrivene sile koje će im doneti sreću u lancu sudbine. Dakako, i same mase osećaju veliku naklonost prema "apsolutističkim sistemima koji svaki istorijski događaj predstavljaju kao posledicu velikih osnovnih uzroka kojima upravlja lanac sudbine, sistemima koji skoro potpuno potiskuju čoveka iz istorije ljudske rase" (po Tokvilovim rečima). Nema sumnje da je nacističko vodstvo zaista verovalo u doktrine kakva je ova, i da ih nije koristilo kao puku propagandu: "Što bolje proučimo i spoznamo zakone prirode i života... to ćemo više živeti u skladu sa voljom Svevišnjeg. Što

⁹ Hitlerova analiza "ratne propagande" (*Mein Kampf*, tom I, glava VI) naglašava ekonomski aspekt propagande.

bolje shvatimo volju Svevišnjeg, to ćemo uspješniji biti.”¹⁰ Prilično je jasno da su potrebne neznatne izmene da bismo došli do dve sentence u koje je Staljin verovao, a koje otprilike glase ovako: “Što tačnije proučimo i spoznamo zakone istorije i klasne borbe, to ćemo više živeti u skladu sa dijalektičkim materijalizmom. Što bolje shvatimo dijalektički materijalizam, to ćemo uspješniji biti.” U svakom slučaju, Staljinova predstava o “dobrom vođstvu”¹¹ teško da se može bolje ilustrovati.

Zahvaljujući totalitarnoj propagandi, ideološka naučnost i njena tehnika postuliranja tvrdnji u obliku predskazanja postigla je zavidnu efikasnost, i pored apsurdnog sadržaja tih tvrdnji. Ima li, demagoški govoreći, boljeg načina da se izbegne diskusija nego da se neki argument potpuno istrigne iz sadašnjice i da se kaže da će budućnost otkriti njegovu ispravnost? Međutim, ovu tehniku nisu otkrile totalitarne ideologije, niti su one bile jedine koje su je primenjivale. Moderna politika u masovnoj propagandi izuzetno često koristi privid naučnosti, što se može protumačiti i kao opšta opsednutost naukom, tipična za zapadni svet još od uspona matematike i fizike u šesnaestom veku. Stoga se čini da je totalitarizam prosto poslednji stepen procesa tokom kog je “nauka [postala] idol koji će na magičan način izlečiti sva zla egzistencije i izmeniti čovekovu prirodu”.¹² Odavno je jasno da između uspona nauke i uspona masa postoji veza. “Kolektivizam” masa dobro je došao onima koji su se nadali da će “prirodni zakoni istorijskog razvoja” ukinuti nepredvidivost delanja i ponašanja pojedinca.¹³ Tako je, na primer, već Anfanen predvideo “vreme kada će ’umeće pokretanja masa’ biti dovedeno do savršenstva, tako da će slikar, muzičar i pesnik imati moć da ugadaju i da dirnu s istom onom sigurnošću sa kojom matematičar rešava geometrijski problem ili s kojom hemičar analizira neku supstancu”; Hajek zaključuje da je moderna propaganda tada i na tom mestu i začeta.¹⁴

Pa ipak, bez obzira na nedostatke pozitivizma, pragmatizma i bihejviorizma, i bez obzira na njihov snažan uticaj na nastanak one vrste zdravog ra-

¹⁰ v. važnu belešku Martina Bormana o “Vezi između nacionalsocijalizma i hrišćanstva” u: *Nazi Conspiracy*, VI, p. 1036ff. Slične formulacije često se nalaze i u pamfletima SS-a za “ideološku indoktrinaciju” pitomaca: “Zakoni prirode predmet su neizmenjive volje, volje na koju se ne može uticati. Stoga je neophodno da se ti zakoni priznaju” (“SS-Mann und Blutsfrage”, *Schriftenreihe für die weltanschauliche Schulung der Ordnungspolizei*, 1942). Sve su to samo varijacije nekih fraza preuzetih iz Hitlerovog *Mein Kampf*; jedna je citirana i kao moto pomenutog pamfleta: “Kad čovek pokušava da se opire gvozdenoj logici prirode, dolazi u sukob sa osnovnim principima kojima duguje svoje ljudsko postojanje”.

¹¹ J. Stalin, *Leninism* (1933), tom II, glava III.

¹² Eric Voeglin, “The Origins of Scientism”, u: *Social Research*, decembar 1948.

¹³ v. F. A. v. Hayek, “The Counter-Revolution of Science”, u: *Economica*, Vol. VIII (februar, maj, avgust 1941), p. 13.

¹⁴ *ibid.*, p. 137. Citat je preuzet iz sensimonističkog časopisa *Producteur*, I, 339.

zuma tipične za devetnaesti vek, za mase kojima se totalitarna propaganda i naučnost obraćaju nije karakteristična "metastaza utilitarne sfere života".¹⁵ Pozitivizam, još od Konta, tvrdi da se budućnost može naučno predvideti; on istoriju shvata kao igru različitih interesa i pretpostavlja da se objektivni zakoni moći mogu otkriti. Roanova politička teorija o interesu, po kojoj "kraljevi vladaju narodima, dok kraljevima vlada interes [...] kao jedini zakon koji ne može da zakaže", po kojoj, dalje, "vlade žive ili umiru u zavisnosti od toga da li su ispravno ili pogrešno procenile interes" – to je tradicionalno jezgro modernog utilitarizma, bilo pozitivističkog, bilo socijalističkog; međutim, nijedna od ovih teorija ne pretpostavlja da je moguće "izmeniti čovekovu prirodu" – a to totalitarizam pokušava da učini. Baš naprotiv, ove netotalitarne teorije implicitno ili eksplicitno polaze od toga da je ljudska priroda uvek ista, da je istorija niz promenljivih objektivnih okolnosti i ljudskih reakcija na njih, a da interes, ukoliko se ispravno shvati, može, doduše, da vodi promeni okolnosti, ali ne i promeni ljudskih reakcija kao takvih. "Sciјentizam" u politici još uvek polazi od toga da je cilj politike dobrobit čovečanstva, koncepcija koja je totalitarizmu sasvim strana.¹⁶

Upravo zato što se, zdravo za gotovo, pretpostavilo da ideologije imaju utilitarno jezgro, anti-utilitarno ponašanje totalitarnih vlada i njihova potpuna ravnodušnost prema interesu masa bili su pravi šok. Savremena politika postala je nepredvidljiva kao nikad ranije. No, totalitarna propaganda je – mada sa promenjenim predznacima – čak i pre no što su totalitarni pokreti uspeli da preuzmu vlast pokazala koliko mase u međuvremenu malo mare i za kakav interes. Stoga je u potpunosti neopravdana pretpostavka Saveznika da je likvidacijom mentalno obolelih, koju je Hitler naredio početkom rata, trebalo da se smanji broj gladnih usta.¹⁷ Nije Hitlera rat naterao da se okane svih etičkih obzira, već je on masovno ubi-

¹⁵ Veeglin, *op. cit.*

¹⁶ Kada razmatra "stalnu ratnu ekonomiju" nacističke države, William Ebenstein (*The Nazi State*, New York 1943) gotovo da je jedini teoretičar koji shvata da je "beskonačna diskusija... o socijalističkoj ili kapitalističkoj prirodi nemačke privrede za vreme nacističkog režima u velikoj meri isforsirana... [zato što] uglavnom previđa suštinsku činjenicu da su kapitalizam i socijalizam kategorije koje se odnose na ekonomiju zapadnih država blagostanja" (p. 239).

¹⁷ Karakteristično je, na primer, svedočenje Karla Branta, jednog od lekara kojima je Hitler dao zadatak da sprovedu program eutanazije (*Medical Trial. US against Karl Brandt et al.*, saslušanje od 14. maja 1947). Brant je odlučno pobijao sumnje da je taj projekt trebalo da eliminiše suvišne potrošače hrane i naglasio da su članovi partije koji bi naveli ovaj argument uvek bivali oštro ukoreni. Po njegovom mišljenju, tu meru je nametala jedino "etika". Isto se, naravno, odnosi i na deportacije. Dokumenti su prepuni očajničkih beležaka koje su pisali vojni komandanti, prigovarajući da se deportacije miliona Jevreja i Poljaka u potpunosti kose sa svim "vojnim i ekonomskim obzirima" (v. Poliakov, *op. cit.*, p. 321, kao i dokumentarni materijal koji on objavljuje).

janje u ratu shvatio kao jedinstvenu priliku da otpočne svoj program likvidacije koji je, kao i sve druge tačke njegovog plana, bio osmišljen u ljadugodišnjim okvirima.¹⁸ Kako je bukvalno čitava evropska istorija vekovima učila ljude da svaki politički čin prosuđuju prema principu *cui bono* a sve političke događaje prema onom posebnom interesu koji je u njihovoj pozadini, oni su iznenada bili suočeni sa nečim do tada potpuno nepoznatim, nepredvidljivim. Totalitarnu propagandu zbog njenog demagoškog karaktera niko nije ozbiljno shvatao, mada je ona i mnogo pre dolaska pokretâ na vlast jasno signalizovala koliko se mase malo povode za onim čuvenim instinktom za samoodržanjem. Uspeh totalitarne propagande, međutim, nije zasnovan toliko na njenom demagoškom karakteru koliko na saznanju da interes kao kolektivna snaga može da postoji samo u stabilnom društvu, čiji mehanizmi omogućavaju da se interes pojedinca spoji sa interesom grupe; efektna propaganda, koja bi bila zasnovana samo na interesu, nemoguća je među masama čija je glavna odlika to što ne pripadaju nijednoj socijalnoj ili političkoj zajednici, i koje su oličenje prave zbrke pojedinačnih interesa. Fanatizam pripadnika totalitarnih pokreta, tako različit od najveće lojalnosti pripadnika običnih partija, posledica je odsustva interesovanja masa za sebe same; zato su one i spremne na žrtve. Nacisti su dokazali da se čitav narod može povesti u rat pod parolom "pobeda ili propast" (nešto što bi ratna propaganda 1914. brižljivo izbegavala), i sve to ne u doba bede, nezaposlenosti ili osujećenih nacionalnih ambicija. Isti duh javio se i tokom poslednjih meseci rata koji je tako očigledno bio izgubljen, kada je nacistička propaganda tešila već dobro zaplašeno stanovništvo obećanjem da je Firer "u svojoj dobroti obezbedio nemačkom narodu brzu smrt gasom u slučaju nepovoljnog ishoda rata".¹⁹

Totalitarni pokreti koriste socijalizam i rasizam tako što ih lišavaju utilitarnog sadržaja, klasnog odnosno nacionalnog interesa. Njima je mnogo važniji način na koji ove ideologije formulišu svoje stavove, nego njihov sadržaj.²⁰ Glavna odlika vode masa postala je njegova apsolutna ne-

¹⁸ Najvažniju uredbu, koja je i započela sva potonja masovna ubistva, potpisao je Hitler 1. septembra 1939, dakle na dan kada je rat izbio; uredba se nije odnosila samo na mentalno obolele (kao što se inače često pretpostavlja), već na sve one koji su "neizlečivo bolesni". Mentalno oboleli su prosto prvi došli na red.

¹⁹ v. Friedrich Percyval Reck-Malleczewen, *Tagebuch eines Verzweifelten*, Stuttgart 1947, p. 190.

²⁰ Za Hitlera se prednost ideoloških pokreta u odnosu na političke partije sastojala u tome što ideologije (*Weltanschauungen*) uvek "insistiraju na svojoj nepogrešivosti" (*Mein Kampf*, tom II, glava V, "Weltanschauung and Organization"). – Prve stranice *Nacističkog bukvara*, zvaničnog priručnika za *Hitlerjugend*, Hitlerovu mladež (New York 1938), naglašavaju da su sva pitanja *Weltanschauung*-a, ranije ocenjivana kao "nerealna" i "nerazumljiva", "postala tako jasna, jednostavna i konačna [podvukla H. A.] da sad svi drugovi mogu da ih shvate i da saraduju na njihovom rešavanju".

pogrešivost; on nikako ne sme da prizna grešku.²¹ Ta nepogrešivost je, osim toga, zasnovana ne toliko na nadmoćnoj inteligenciji koliko na ispravnom tumačenju sila istorije ili prirode, koje su po definiciji pouzdane, sila koje ni poraz ni propast ne mogu da ospore jer se one konačno uvek nametnu.²² Kada dođu na vlast, vođe masa imaju jednu brigu koja potiskuje sve utilitarističke rezone: njihova predskazanja moraju da se obistine. Nacisti se nisu libili da na kraju rata iskoriste koncentrisanu snagu svojih još uvek intaktnih organizacija i dovedu do što potpunijeg uništenja Nemačke, ne bi li se obistinilo njihovo predskazanje o propasti celog nemačkog naroda u slučaju poraza.

Propagandni efekat ove nepogrešivosti, zapanjujući uspeh čoveka koji se predstavlja kao puki posrednik predvidljivih sila, išao je na ruku navici totalitarnih diktatora da svoje političke ciljeve objavljuju u vidu predskazanja. Najčuveniji primer je Hitlerovo obraćanje Rajhstagu iz januara 1939: "Danas još jednom želim da predskažem: ukoliko jevrejski finansijeri... još jednom uspeju da gurnu narode u svetski rat, rezultat će biti... uništenje jevrejske rase na tlu Evrope."²³ Prevedeno na netotalitarni jezik, ovo je značilo: ja nameravam da povedem rat i ja nameravam da uništim sve Jevreje Evrope. Slično je i Staljin u svom velikom govoru Centralnom komitetu Komunističke partije 1930. godine, u kom je najavio fizičko uništenje levičarskih i desničarskih odstupanja unutar partije, ove frakcije nazvao predstavnicima "klase koja odumire".²⁴ Ova definicija ne samo što je raspravi dala specifičnu oštrinu, nego je i u totalitarnom stilu objavila fizičko uništenje onih čije je "odumiranje" maločas predskazala. U oba slučaja postignut je isti cilj: likvidacija se uklapa u istorijski proces u kom čovek samo čini ili trpi ono što se, shodno nepromenljivim zakonima, ionako mora dogoditi. Čim su žrtve streljane, "predskazanje" je postalo naknadni

²¹ Prvi "zavet člana Partije", naveden u *Organisationsbuch der NSDAP*, glasi: "Firer je uvek u pravu" (izdanje iz 1936, p. 8). Međutim, *Dienstvorschrift für die P. O. der NSDAP* (Pravila službe za partijsku organizaciju NSDAP-a) iz 1932, p. 38, to formuliše ovako: "Hitlerova odluka je uvek konačna!" – Razlika u frazeologiji je uočljiva.

"Njihova navodna nepogrešivost, činjenica da niko od njih nikada nije iskreno priznao grešku", predstavlja ključnu razliku između Staljina i Trockog s jedne, i Lenjina s druge strane (v. Boris Souvarine, *Stalin: A Critical Survey of Bolshevism*, New York 1939, p. 583).

²² Očigledno ja da tu Hegelova dijalektika može da bude odlično sredstvo da čovek uvek bude u pravu, zato što omogućava da se svaki poraz tumači kao početak pobeđe. Jedan od najlepših primera ovakvih sofizama su nemački komunisti, koji su skoro dve godine posle dolaska nacista na vlast odbijali da shvate da je Hitlerova pobeđe zapravo poraz Komunističke partije Nemačke.

²³ citirano prema *The Goebbels Diaries (1942-1945)*, 1948, p. 148.

²⁴ Stalin, *op. cit.*, *loc. cit.*

alibi: nije se dogodilo ništa što već nije bilo predviđeno.²⁵ Nije važno da li će “zakoni istorije” dovesti do “propasti” klasa i njihovih pripadnika i da li će “zakoni prirode... istrebiti” sve one elemente – demokratske države, Jevreje, ljude niže vrste (*Untermenschen*) sa Istoka ili beznadežne bolesnike – koji ionako nisu “sposobni za život”. Uzgred rečeno, i Hitler je govorio o “klasama koje izumiru” i koje treba “eliminirati po kratkom postupku”.²⁶

Ovaj metod, kao i drugi metodi totalitarne propagande, funkcionišu besprekorno tek kad se pokreti domognu vlasti. Tada je svaka rasprava o istinitosti ili neistinitosti predskazanja totalitarnog diktatora čudna koliko i prepiranje sa potencijalnim ubicom oko toga da li je njegova buduća žrtva živa ili mrtva – pošto ubica, ako ubije dotičnu osobu, odmah može da dokazuje istinitost svoje tvrdnje. Jedino što se u takvoj situaciji može učiniti jeste da se osoba čija se smrt predviđa brzo spase. Pre no što vode masa dođu na vlast i prilagode stvarnost svojim lažima, njihova propaganda odlikuje se jakim prezirom prema činjenicama uopšte,²⁷ jer, po njihovom mišljenju, činjenice u potpunosti zavise od moći čoveka koji zna da ih stvori. Tvrdnja da je moskovska podzemna železnica jedina na svetu čista je laž – dok boljševici ne budu u stanju da unište sve ostale. Drugim rečima, metod nepogrešivog predskazanja, mnogo više nego bilo koje drugo sredstvo totalitarne propagande, odaje njen konačni cilj: vladavinu nad celim svetom. Samo u svetu koji je u potpunosti pod njegovom kontrolom totalitarni vladar može da ostvari sve svoje laži i obistini sva svoja prognoza.

Jezik proročke naučnosti odgovarao je potrebama masa koje su izgubile svoje mesto u svetu, te su sada bile spremne da se ponovo priključe večnim, svemoćnim silama koje će same od sebe čoveka, plivača na valima nevolje, poneti do bezbednih obala. “Oblikujemo život našeg naroda i naše zakone prema sudu genetike”,²⁸ govorili su nacisti, kao što su

²⁵ U jednom govoru septembra 1942, kada je istrebljenje Jevreja bilo u punom zamahu, Hitler se pozvao na svoj govor od 30. januara 1939 (objavljen 1939. kao brošura pod naslovom *Der Führer vor dem ersten Reichstag Großdeutschlands*) i govor na zasedanju Rajhsrata radi uništenja arijevskih naroda Evrope, neće arijevski narodi, već Jevreji [ostatak rečenice zaglušen aplauzom]” (v. *Der Führer zum Kriegswinterhilfswerk*, Schriften NSV, br. 14, p. 33).

²⁶ U navedenom govoru od 30. januara 1939, p. 19.

²⁷ Konrad Heiden, *Der Fuehrer: Hitler's Rise to Power*, Boston 1944, naglašava Hitlerovu “fenomenalnu neiskrenost”, “odsustvo dokazivih činjenica u gotovo svim njegovim izjavama”, njegovu “ravnodušnost spram svega što ne smatra značajnim” (pp. 368, 374). – Gotovo istim rečima Hruščov (*op. cit.*) opisuje “Staljinovu neodlučnost da se suoči sa svakodnevnom stvarnošću” i njegovu ravnodušnost prema “pravom stanju stvari”. Staljinovu predstavu o značaju činjenica najbolje ilustruju njegove periodične revizije ruske istorije.

²⁸ *Nazi Primer*.

boljševici uveravali svoje sledbenike da zakoni ekonomije upravljaju istorijom. Time su obećavali pobjedu nezavisnu od "trenutnih" poraza i poražaja. Jer mase, za razliku od klasa, žele pobjedu i uspjeh kao takav, pobjedu i uspjeh u njihovom najapstraktnijem obliku; njih ne vezuje onaj poseban zajednički interes koji je presudan za opstanak grupe i na kom bi ove insistirale po svaku cenu. Njima nije važna neka konkretna zajednička stvar ili određeni poduhvat, već pobjeda ma koje stvari i uspjeh ma kog poduhvata.

Totalitarna propaganda usavršava tehnike masovne propagande; ona, dakle, nije izmislila ni njene tehnike, ni njene teme. Te teme je totalitarna propaganda crpla iz pedeset godina uspona imperijalizma i raspadanja nacionalnih država, tokom kojih gomila stupa na političku scenu Evrope. Kao i ranije vode gomile, zagovornici totalitarnih pokreta imali su nepogrešiv instinkt za ono za šta obična partijska propaganda ili javno mnjenje nisu marili ili od čega su zazirali. Sve što je skriveno, sve što se prećutkivalo, odjednom je dobilo na značaju, bez obzira na svoju stvarnu vrednost. Gomila je zaista verovala da je istina sve ono preko čega je ugledno društvo licemerno prelazilo ili što je zataškavalo korupcijom.

Misterioznost kao takva postala je glavno merilo za izbor tema. Poreklo misterije nije bilo važno; mogla je to biti razumna, politički opravdana želja za tajnošću, kao u slučaju britanske Tajne službe ili francuskog Drugog biroa; ili je to mogla biti konspirativnost nekih revolucionarnih grupa, recimo anarhista i drugih terorističkih sekti, ili sama struktura društava čija je izvorna tajna odavno postala dobro poznata, pa je jedino ritual još uvek zadržao nekadašnju misteriju, kao u slučaju slobodnih zidara, ili su to, pak, mogla biti društva oko kojih su se od davnina ispredale praznovjericice i legende, kao u slučaju jezuita i Jevreja. Nacisti su u izboru ovakvih tema za masovnu propagandu svakako nenadmašni, ali su i boljševici vremenom izučili zanat, iako se oni manje oslanjaju na tradicionalne misterije, draže su im sopstvene izmišljotine: od polovine tridesetih u boljševičkoj propagandi jedna svetska zavera sustiže drugu, počev od konspiracije trockista, preko vladavine 300 porodica, sve do mračnih imperijalističkih (dakle, globalnih) mahinacija britanske ili američke tajne službe.²⁹

Efikasnost ove vrste propagande ukazuje na jednu od glavnih odlika modernih masa. One ne veruju ni u šta očigledno, u realnost sopstvenog iskustva; one ne veruju svojim očima ni svojim ušima, već samo svojoj

²⁹ Zanimljivo je primetiti da su boljševici tokom Staljinove ere nekako gomilali spletke, s tim što otkriće nove spletke nije moralo da znači da stara više ne važi. Zavera trockista počela je oko 1930, zavera 300 porodica dodata je tokom perioda Narodnog Fronta, britanski imperijalizam postao je aktuelan za vreme Staljinovog i Hitlerovog saveza, "američka obaveštajna služba" usledila je odmah po završetku rata; poslednja zavera, jevrejski kosmopolitizam, vrlo upadljivo i alarmantno podseća na nacističku propagandu.

mašti, koja je spremna da se povede za bilo čim što je i univerzalno i iznutra konzistentno. Mase ne mogu da ubede činjenice, pa čak ni izmišljene činjenice, već jedino konzistentnost sistema koji se od tih činjenica navodno sastoji. Ponavljanje, povremeno precenjivano zbog raširenog uverenja u nedotupavnost i zaboravnost masa, važno je samo zato što ono masama daje osećaj vremenskog kontinuiteta.

Ono što mase odbijaju da shvate jeste princip slučajnosti koji prožima stvarnost. Mase su podložne svim ideologijama zato što ove shvataju činjenice kao puke dokaze zakonâ, i eliminišu slučajnost tako što izmišljaju neku sveobuhvatnu, neograničenu silu koja je navodno izvor svih pojedinačnih događaja. Totalitarna propaganda uspešna je zahvaljujući ovom bekstvu iz realnosti u fikciju, iz slučajnosti u konzistentnosti.

Glavni nedostatak totalitarne propagande je to što ona ne može da udovolji ovoj čežnji masa za potpuno konzistentnim, razumljivim i predvidljivim svetom a da se ozbiljno ne sukobi sa zdravim razumom. Ako, na primer, svi politički protivnici u Sovjetskom Savezu svoja "priznanja" artikuliraju istom frazeologijom i ako priznaju iste motive, mase željne konzistentnosti prihvaćaju fikciju kao krunski dokaz istinitosti ovakvih priznanja – zdrav razum, međutim, govori da upravo takva konzistentnost nije normalna i da dokazuje da su ova priznanja izmišljotine. Slikovito govoreći, čini se da mase zahtevaju stalno ponavljanje čuda Septuaginte: prema staroj legendi, sedamdeset prevodilaca je, nezavisno jedan od drugog, stvorilo sedamdeset identičnih verzija Starog Zaveta na grčkom. Zdrav razum ovu priču može da prihvati kao legendu ili kao čudo, ali ona se takođe može iskoristiti i kao dokaz za apsolutnu verodostojnost svake reči prevoda.

Iako je, dakle, tačno da su mase opsednute željom da pobegnu od stvarnosti zato što, u svojoj suštinskoj iskorenjenosti, više ne mogu da podnesu njene proizvoljne, nerazumljive aspekte, tačno je i to da njihova čežnja za konzistentnom fikcijom ima neke veze sa određenim sposobnostima ljudskog uma, koji je zahvaljujući svojoj strukturalnoj konzistentnosti nadmoćan nad pojavnim svetom. Bekstvo masa od stvarnosti je presuda protiv sveta u kom su one prisiljene da žive, ali u kom ne mogu da opstanu, jer je slučajnost postala vrhovno načelo, a ljudi imaju potrebu da haotične i slučajne okolnosti u kojima žive stalno pretvaraju u neku relativno konzistentnu, razumljivu sliku. Pobuna masa protiv "realizma", zdravog razuma i navodne "zdravorazumske ustrojenosti ovog sveta" (Berk) rezultat je njihove atomizacije, gubitka društvenog položaja i istovremenog gubitka čitave sfere odnosa u zajednici, u okviru koje zdrav razum još i ima nekog smisla. U takvoj situaciji duhovne i društvene iskorenjenosti, spoznavanje međusobne zavisnosti proizvoljnog i osmišljenog, slučajnog i nužnog, više nije bilo moguće. Totalitarna propaganda može sramno da povredi zdrav razum samo ako zdrav razum izgubi svoju vrednost. Ako treba da

biraju između suočavanja sa anarhičnim, potpuno proizvoljnim raspadom s jedne, i pokoravanja krajnje rigidnoj, sumanutoj konzistentnosti ideologije s druge strane, mase će se verovatno odlučiti za ovo drugo i biće spremne da to plate čak i smrću – i to ne zato što su glupe ili zle, već zato što im, u doba sveopšte propasti, ovo bekstvo daje minimum samopoštovanja.

Dok je nacistička propaganda vrlo vešto profitirala od čežnje masa za konzistentnošću, boljševički metodi su pokazali, u skoro laboratorijskim uslovima, kakav uticaj takva konzistentnost ima na izolovanog čoveka mase. U želji da ubedi svoje žrtve u njihovu krivicu za zločine koje one ne da nisu počinile, već u većini slučajeva nisu čak ni mogle da počine, sovjetska tajna policija potpuno izoluje i eliminiše sve stvarne faktore, tako da i sama logika, sama konzistentnost "priče" sadržane u pripremljenom priznanju postaje neodoljiva. U situaciji u kojoj je granica između fikcije i realnosti zamagljena monstroznošću i unutarjom konzistentnošću optužbe, čovek je u velikom iskušenju da popusti i pred samom apstraktnom mogućnošću krivice; stalnim pretnjama ne može se odoleti tek snagom karaktera, nego i velikom verom u druge ljude – rodbinu, prijatelje, susede – koji nikako neće poverovati u "priču".

Naravno, ova krajnost veštački proizvedenog ludila može da se postigne jedino u totalitarnom svetu. Tada je ona, međutim, deo propagandnog aparata totalitarnih režima, kojima za izvršenje kazne nisu neophodna priznanja. "Priznanja" su specijalnost boljševičke propagande, kao što je čudna pedantnost u retrospektivnom i retroaktivnom legalizovanju zločina specijalnost nacističke propagande. U oba slučaja cilj je konzistentnost.

Pre no što dođu na vlast i sve preurede u skladu sa svojim doktrinama, totalitarni pokreti stvaraju lažan svet konzistentnosti koji više odgovara potrebama ljudskog uma nego stvarnosti, svet koji iskorenjene mase već pukim imaginiranjem mogu da prihvate kao svoj, svet u kom su pošteđene beskonačnih udara kojima stvarni život i svakodnevno iskustvo izlažu ljude i njihova očekivanja. I pre nego što pokreti postanu dovoljno jaki da spuste gvozdene zavese kako bi sprečili ikoga da i najmanjim detaljem stvarnosti uznemiri jezivu tišinu jednog sasvim imaginarnog sveta, totalitarna propaganda već je dovoljno snažna da izoluje mase od stvarnosti. Jedini signali koje neintegrisane i dezintegrisane mase (a njih svaki udar zle sudbine čini lakovernijima) još uvek mogu da prime iz stvarnog sveta zapravo su njegove šupljine, pitanja o kojima niko ne želi javno da raspravlja, ili glasine kojima niko ne sme da stane na put zato što udaraju, mada na preteran i deformisan način, u neku bolnu tačku.

Upravo iz ovih bolnih tačaka laži totalitarne propagande crpu onaj minimum istinitosti i realnog iskustva koji im je potreban da bi premostile jaz između stvarnosti i fikcije. Samo teror može da se oslanja na puku fikciju, a čak i laži totalitarnih režima, potkrepljene terorom, još uvek nisu sasvim

proizvoljne, mada su uglavnom sirovije, daleko bezočnije i, u izvesnom smislu, mnogo originalnije nego laži pokreta koji su prethodili totalitarnim režimima. (Potrebna je vlast, a ne propaganda da bi se u opticaj pustila revidirana istorija Ruske revolucije u kojoj se na položaju glavnokomandujućeg Crvene armije više ne pojavljuje čovek po imenu Trocki.) Laži pokretâ, s druge strane, mnogo su suptilnije. One se mogu primeniti na svaki aspekt društvenog i političkog života koji je skriven od očiju javnosti. One su najuspešnije tamo gde su se predstavnici vlasti okružili atmosferom tajnovitosti. U očima mase ove laži tada zadobijaju privid neke "više stvarnosti", zato što imaju dodira sa stvarnim stanjem stvari, koje se prikriva. Skandali u visokom društvu, korumpiranost političara, sve što je predmet žute štampe, u rukama propagande postaje oružje mnogo ubojitije od senzacionalnosti samih skandala.

Najefektnija izmišljotina nacističke propagande bila je priča o svetskoj zaveri Jevreja. Antisemitizam je još od kraja devetnaestog veka bio na repertoaru svih demagoga, a bio je raširen i po Nemačkoj i Austriji već dvadesetih godina. Što su više partije i organi javnog mnjenja izbegavali raspravu o jevrejskom pitanju, to je gomila postajala ubedenija da su Jevreji pravi predstavnici vladajućih sila i da je jevrejsko pitanje simbol licemerja i neiskrenosti čitavog sistema.

Teme posleratnog antisemitizma niti su monopol nacista, niti su posebno nove i originalne. Laži o svetskoj zaveri Jevreja kolale su još od Drajfusove afere, a počivale su na stvarnoj međunarodnoj povezanosti i međusobnoj zavisnosti pripadnika jevrejskog naroda, rasutog po svetu. Preterivanja o svetskoj moći Jevreja još su starija, ona se mogu pratiti unatrag do pred kraj osamnaestog veka, kada su tesne spona između jevrejskog kapitala i nacionalnih država postale vidljive. Predstava o Jevrejinu kao oličenju zla uglavnom se objašnjava kao ostatak srednjovekovnog sujeverja, ali je u stvari mnogo tešnje povezana sa skorijom dvostrukom ulogom koju su Jevreji posle emancipacije imali u evropskom društvu. Jedno je sasvim sigurno: posle Prvog svetskog rata Jevreji su zauzeli istaknutije položaje nego ikad pre.

Što se, pak, samih Jevreja tiče, njihova istaknutost i upadljivost bila je u obrnutoj srazmeri sa njihovim istinskim uticajem i moći. Svaka destabilizacija i slabljenje nacionalnih država direktno su se odražavali na položaj Jevreja. Što je nacija više osvajala državu, to je manje državna mašinerija mogla da zadrži svoju nad-klasnu i nad-partijsku poziciju; tako su pokidane i spona između države i Jevreja, a očekivalo se da će i Jevreji i država ostati izvan okvira društva i da se neće mešati u politiku pojedinačnih partija. Sve veće interesovanje imperijalistički nastrojene buržoazije za spoljnu politiku i njen sve veći uticaj na državni aparat pratilo je dosledno

odbijanje većine bogatih Jevreja da se uključe u industriju i da napuste ulogu Jevreja kao grupe, pa i pogodnosti koje su oni imali od društvene izolacije. Posle Prvog svetskog rata, Jevreji Srednje Evrope asimilovali su se kao i francuski Jevreji tokom prvih decenija Treće republike.

Koliko su savezničke države bile svesne izmenjene situacije, izašlo je na videlo 1917. godine, kada je nemačka vlada, poštujući staru tradiciju, popredstavnicima nemačkih Jevreja, ona se obratila relativno neuticajnoj manjini cionista, koji su uživali poverenje vlade baš zato što su insistirali na postojanju jevrejskog naroda nezavisno od državljanstva, te se očekivalo da će moći da pruže usluge koje zavise od međunarodnih veza i kosmopolitizma. Ispostavilo se, međutim, da je nemačka vlada pogrešila u proceni. Cionisti su učinili nešto što nijedan bankar-Jevrejin nije: postavili su svoje uslove i rekli vladi da su spremni da pregovaraju samo o miru bez aneksija i reparacija.³⁰ Stara jevrejska nezainteresovanost za politička pitanja nestala je; većina Jevreja više nije mogla da se iskoristi, jer se više nije držala po strani od nacije, dok je cionistička manjina bila neupotreb- ljiva zato što je imala sopstvene političke ideje.

Dolaskom republika na mesto monarhija širom Srednje Evrope dovršen je raspad srednjoevropskog jevrejstva, slično onome što se dogodilo i u Francuskoj proglašenjem Treće republike nekih pedeset godina ranije. Jevreji su već bili izgubili velik deo uticaja kada su oformljeni novi organi vlasti koji nisu imali ni moći ni želje da zaštite svoje Jevreje. Tokom mirovnih pregovora u Versaju, Jevreji su nastupali uglavnom u ulozi stručnih savetnika, a čak su i antisemiti priznavali da sitni jevrejski prevaranti posleratne ere (za razliku od ostalih "domaćih" Jevreja, ovi su uglavnom bili pridošlice, a njihova se zamešateljstva delom mogu objasniti onom starom nezainteresovanošću za norme okoline) nemaju nikakve veze sa navodno moćnim predstavnicima neke zamišljene jevrejske Internacionale.³¹

Medu gomilom suparničkih antisemitskih grupa i u atmosferi prepunoj antisemitizma, pristup nacističke propagande razlikovao se od drugih i bio je mnogo efikasniji. Pri tom nijedna parola nacista nije bila nova, čak ni Hitlerova lukava ilustracija klasne borbe: jedan jevrejski preduzetnik eksploatiše svoje radnike, dok ih u isto vreme njegov brat u fabričkom dvorištu huška na štrajk.³² Jedina novina sastojala se u tome što je za učla-

³⁰ v. autobiografiju Chaima Weizmanna, *Trial and Error*, New York 1949, p. 185.

³¹ v. na primer Otto Bonhard, *Jüdische Geld- und Weltherrschaft?*, 1926, p. 57.

³² Hitler je ovu sliku prvi put upotrebio 1922: "Mojsije Kon s jedne strane nagovara svoje preduzeće da odbije zahteve radnika, dok njegov brat Isak u fabrici poziva mase... [na štrajk]" (*Hitler's Speeches 1922-1939*, prir. Baynes, London 1942, p. 29). Valja primetiti da sabrani Hitlerovi govori nisu bili objavljeni u Nemačkoj za vreme nacizma, tako da smo

rase, kao što je prema boljševičkoj propagandi država samo sredstvo klasične borbe.⁴⁰

Na čudan i zaobilazan način, nacistička propaganda je, međutim, dala odgovor na pitanje kakva će biti uloga nacista: *Protokole sionskih mudraca* ona je iskoristila kao model budućeg organizovanja nemačkih masa za "svetsko carstvo". No, *Protokole* nisu koristili jedino nacisti; stotine hiljada primeraka rasprodato je u Nemačkoj posle Prvog svetskog rata, a čak i otvoreno prihvatanje ovog spisa kao političkog priručnika nije nikakava novina.⁴¹ Ovaj falsifikat uglavnom se koristio da bi se naružili Jevreji i da bi se gomila upozorila na opasnosti jevrejske dominacije.⁴² Sa stanovišta propagande, novina je bila u tome što su nacisti otkrili da se mase ne plaše toliko da će Jevreji zavladati svetom koliko ih zanima kako se to uopšte može postići, da popularnost *Protokola* ne počiva na mržnji prema Jevrejima, nego na divljenju i na želji da se od njih nešto nauči, te da bi bilo mudro što više se držati nekih zvučnih formulacija, recimo onog čuvenog slogana: "Ispravno je sve što je dobro za nemački narod", što su nacisti preuzeli iz *Protokola* ("Sve što služi jevrejskom narodu moralno je i sveto").⁴³

⁴⁰ Hitler je mnogo puta rekao: "Država je samo sredstvo do cilja. A cilj je – očuvanje rase" (*Reden*, 1939, p. 125). On je takođe naglašavao da njegov pokret "ne počiva na državnoj ideji, već pre svega na zatvorenoj narodnoj zajednici (*Volksgemeinschaft*)" (v. *Reden* 1933, p. 125 i govor novoj generaciji političkih vođa, tzv. *Führernachwuchs*, iz 1937. godine, štampan kao dodatak u: *Hitlers Tischgespräche*, p. 466). Ovo je, *mutatis mutandis*, i jezgro komplikovanog licemerja kakav je Staljinova "teorija države": "Mi se zalažemo za odumiranje države, a u isto vreme zalažemo se i za jačanje diktature proletarijata koji predstavlja najjaču i najmoćniju vlast od svih poznatih oblika države. Maksimalan razvoj moći države sa ciljem da se pripreme uslovi za njeno odumiranje – to je marksistička formula" (*op. cit., loc. cit.*).

⁴¹ Alexander Stein, *Adolf Hitler, Schüler der "Weisen von Zion"*, Karlsbad 1936, prvi je putem poređenja frazeologije analizirao ideološku podudarnost nacističke ideologije sa učenjem "Sionskih mudraca" (v. takođe R. M. Blank, *Adolf Hitler et les "Protocoles des Sages de Sion"*, 1938).

Prvi koji je priznao dug prema učenju *Protokola* bio je Teodor Frič, "velikan" nemačkog posleratnog antisemitizma. U pogovoru svom izdanju *Protokola* iz 1924. godine, on piše: "Naši budući državnici i diplomate moraće od istočnjačkih nitkova da nauče čak i azbuku vladanja, a u te svrhe su *Protokoli sionskih mudraca* izvrsna priprema".

⁴² O istoriji *Protokola* v. John S. Curtiss, *An Appraisal of the Protocols of Zion*, 1942.

Činjenica da su *Protokoli* falsifikat za propagandu je bila nevažna. Već je ruski publicista S. A. Nilus, koji je 1905. godine objavio drugo izdanje *Protokola* na ruskom, bio itekako svestan problematične prirode ovog "dokumenta", te je dodao ono što je očigledno: "Da je moguće dokazati autentičnost ovog dela dokumentima ili izjavama pouzdanih svedoka, da je moguće raskrinkati ljude koji su na čelu svetske zavere... nestala bi... 'tajna podlost' ovog spisa" (prevod u: Curtiss, *op. cit.*).

Hitleru nije bio potreban nikakav Nilus da bi izveo isti trik: baš to što se ispostavilo da su *Protokoli* falsifikat i jeste bio najbolji dokaz njihove autentičnosti. Hitler dodaje i argument njihove "verodostojnosti": "Ono što mnogi Jevreji možda nesvesno čine, ovde je svesno obelodanjeno. A to i jeste važno" (*Mein Kampf*, tom I, glava XI).

⁴³ Fritsch, *op. cit.*, "[Der Juden] oberster Grundsatz lautet: 'Alles, was dem Volke Juda nützt, ist moralisch und ist heilig'."

Protokoli su u mnogom pogledu zanimljiv dokument. Osim jeftinog makijavelizma, osnovna politička odlika im je šarlatanstvo u tretirañju svakog važnijeg aktuelnog političkog pitanja. Ovaj spis je u principu antinacionalan i nacionalnu državu prikazuje kao diva na staklenim nogama. On odbacuje nacionalni suverenitet i veruje, kako je i Hitler jednom rekao, u imperiju na nacionalnom osnovu.⁴⁴ *Protokoli* se ne zadovoljavaju revolucijom u jednoj određenoj zemlji, već ciljaju na osvajanje čitavog sveta i upravljanje celim svetom. Oni jednom narodu koji je poznat po svojoj brojčanoj slabosti, narodu koji nema ni teritoriju ni državu, obećavaju da će do vlasti nad čitavim svetom moći da dođe već samim čudom organizacije. Istina, deo ubedljivosti zasnovan je i na nekim vrlo starim praznovericama. Predstava o neprekinutom postojanju neke internacionalne sekte koja još od davnih vremena sledi iste revolucionarne ciljeve veoma je stara,⁴⁵ i imala je određenu ulogu u drugorazrednoj političkoj literaturi još od Francuske revolucije, mada krajem osamnaestog veka nikome nije ni padalo na um da bi ta "revolucionarna sekta", ta "čudna nacija... usred drugih civilizovanih nacija" mogli biti baš Jevreji.⁴⁶

Upravo je, dakle, ovaj motiv globalne jevrejske zavere iz *Protokola* masama bio najprimamljiviji, jer se tako dobro uklapao u novi odnos snaga. (Hitler je veoma rano obećao da će nacistički pokret "uskoro prevazići uske granice modernog nacionalizma";⁴⁷ zanimljivo je da je tokom rata bilo

⁴⁴ "Imperije počivaju na nacionalnoj osnovi, ali je uskoro prevazilaze" (*Reden*).

⁴⁵ Henri Rollin, *L'Apocalypse de Notre Temps*, Paris 1939, koji smatra da se popularnost *Protokola* može meriti jedino sa popularnošću Biblije (p. 40), ukazuje na sličnost između njih i spisa *Monita Secreta*, objavljenog 1612, a 1939. godine još uvek u prodaji na ulicama Pariza 1939; ovaj spis otkriva jezuitsku zavere "koja opravdava sve zločine i svaku upotrebu sile... Ovo je pravi udar na postojeći poredak" (p. 32).

⁴⁶ Svu ovu literaturu vrlo dobro prikazuje Chevalier de Malet, *Recherches politiques et historiques qui prouvent l'existence d'une secte révolutionnaire* (1817), koji vrlo iscrpno citira ranije autore. Junaci Francuske revolucije za njega su "mannequins" neke "agence secrète", agenti slobodnih zidara. No, slobodno zidarstvo je samo ime koje su njegovi savremenici nadenuli jednoj "revolucionarnoj sekti" koja postoji odvajkada i čija je politika oduvek bila da napada "iz pozadine, da povlači konce marioneta koje smatra da treba da izvede na pozornicu". De Male počinje rečima: "Možda je teško poverovati u plan koji je nastao još u staro doba i na kom se uvek radilo sa istom upornošću:... pisci revolucije nisu Francuzi, ali nisu ni Nemci, ni Italijani, ni Englezi itd. Oni čine neku čudnu naciju koja se rada i odrasta u tami, usred drugih civilizovanih nacija, sa ciljem da ove potčini svojoj vlasti."

Za detaljnu obradu ove literature vid. E. Lesueur, *La Franc-Maçonnerie Artésienne au 18e siècle*, Bibliothèque d'Histoire Révolutionnaire 1914. Koliko su ove legende o zaveri istrajne čak i u normalnim okolnostima, može se videti iz nepregledne antimasonske šund-literature u Francuskoj, obimne skoro koliko i antisemitska. Neka vrsta priručnika svih teorija koje su u Francuskoj revoluciji videle proizvod tajnih zavereničkih društava može se naći kod G. Borda, *La Franc-Maçonnerie en France dès origines à 1815* (1908).

⁴⁷ *Reden*. – V. i prepis sednice Komiteta SS-a za radnička pitanja u Vrhovnom štabu SS-a u Berlinu, 12. januara 1943, na kojoj je predloženo da se reč "nacija", budući opterećena liberalističkim konotacijama, izbací iz upotrebe kao neadekvatna za germanske narode (Del...

pokušaja unutar SS-a da se reč "nacija" izbriše iz rečnika nacionalsocijalista.) Samo još svetske sile imaju izgleda da prežive nezavisno od drugih, a samo globalna politika šansu da ostvari trajne rezultate. Sasvim je razumljivo da će takva situacija pre uplašiti manje nacije nego svetske sile. Činilo se da *Protokoli* nude rešenje koje ne zavisi od objektivnih, nepromenljivih prilika, već samo od sposobnosti organizovanja.

Drugim rečima, nacistička propaganda je u "Jevrejstvu koji je nadnacionalan zato što je suštinski nacionalan"⁴⁸ otkrila preteču nemačkog gospodara sveta, pa je uveravala mase da će "nacije koje su prve prozrele Jevrejstva i koje su prve počele da se bore protiv njega, zauzeti njegov tron".⁴⁹ Fiks-ideja o tome kako Jevreji već vladaju svetom bila je osnov iluzije o budućoj nemačkoj dominaciji nad svetom. Na ovo je Himler mislio kada je rekao: "mi deo umeća vladanja dugujemo Jevrejima", odnosno *Protokolima*, koje je "Firer napamet naučio".⁵⁰ Protokoli su, dakle, osvajanje sveta predstavili kao praktičnu mogućnost, čije je ostvarenje prosto pitanje nadahnuća ili lukavstva, tako da nemačkoj pobedi nad celim svetom ništa ne stoji na putu – osim očigledno malog naroda, Jevreja, koji svetom vladaju iako ne poseduju instrumente nasilja, ali ni njih nije teško savladati ako se njihova tajna otkrije, a njihov metod primeni u širim razmerama.

Nacistička propaganda sažela je sve ove nove i optimističke vizije u pojam koji je nazvala *Volksgemeinschaft*, narodna zajednica. Ta nova zajednica, eksperimentalno ostvarena u nacističkom pokretu u pred-totalitarnoj atmosferi, zasnivala se na ideji apsolutne jednakosti svih Nemaca, i to ne jednakosti prava, već jednakosti prirode, kao i na ideji njihove apsolutne različitosti od svih ostalih naroda.⁵¹ Kada su nacisti došli na vlast, ovaj pojam je postepeno gubio na značaju, da bi ustupio mesto opštem preziru prema Nemcima (koji su nacisti oduvek gajili, samo što ranije nisu baš mogli da ga pokažu) s jedne strane,⁵² i žarkoj želji, s druge, da sopstvene

⁴⁸ *Hitler's Speeches*, prir. Baynes, p. 6.

⁴⁹ Goebbels, *op. cit.*, p. 377. Ovo obećanje, koje se nazire u celokupnoj antisemitskoj propagandi nacističkog tipa, pripremio je Hitler svojom teorijom o tome kako je "Jevrejstvo najveća moguća suprotnost arijevstvu" (*Mein Kampf*, tom I, glava XI).

⁵⁰ Dosije Kersten, u Centre de Documentation Juive.

⁵¹ Rano Hitlerovo obećanje (v. *Reden*) da nikada neće priznati kako "druge nacije imaju ista prava kao i Nemci", postalo je zvanična doktrina: "Nacionalsocijalistički pogled na život zasnovan je na svesti o tome da su ljudi nejednaki" (*Nazi Primer*, p. 5).

⁵² Tako na primer Hitler 1923. kaže: "Nemački narod sastoji se jednom trećinom od heroja, jednom trećinom od kukavica, a ostatak su izdajnici" (*Hitler's Speeches*, prir. Baynes, p. 76).

Po dolasku na vlast ovaj trend je postajao sve otvoreniji i brutalniji, o čemu svedoče i Goebbelsove reči iz 1934: "Koga narod da kritikuje? Članove partije? Ne. Ostatak nemačkog naroda? Treba da budu srećni što su još živi. Bilo bi previše da oni koji su živi samo zahvaljujući našoj milosti mogu još i da kritikuju" (citirano prema Köhn-Bramstedt, *op. cit.*, pp. 178-179).

redove pojačaju "arijevcima" iz drugih nacija – ideja koja je u nacističkoj propagandi pre dolaska na vlast igrala tek neznatnu ulogu.⁵³ *Volksgemeinschaft* je bila samo propagandna priprema za "arijevsko" rasno društvo koje bi konačno raščistilo sa svim narodima, uključujući i Nemce.

U izvesnoj meri, ideja *Volksgemeinschaft* bila je pokušaj nacista da pariraju komunističkim obećanjima besklasnog društva. Veća propagandna vrednost onog prvog čini se očiglednom, ako zanemarimo sve ideološke implikacije. I jedni i drugi obećavali su da će ukinuti sve društvene i svojinske razlike, ali je zamisao besklasnog društva nagoveštavala da će svi biti jednaki na nivou fabričkog radnika, dok je *Volksgemeinschaft*, nagoveštavajući zaveru radi osvajanja vlasti nad svetom, pružala realnu nadu da će svaki Nemačkinac jednom moći da postane vlasnik fabrike. No, "narodna zajednica" imala je još jednu prednost: ona ne zavisi od objektivnih okolnosti, ona se neće ostvariti u nekoj dalekoj budućnosti, već jedino u fikтивном svetu pokreta.

Pravi cilj totalitarne propagande nije ubeđivanje, nego organizovanje – "akumulacija moći (*Machtbildung*) bez posedovanja sredstava nasilja".⁵⁴ U te svrhe originalan ideološki sadržaj može samo da bude na smetnji. Nije slučajno što dva totalitarna pokreta našeg vremena, tako užasavajuće "nova" po metodama vladanja i ingeniozna u oblicima organizovanja, nikada i nisu propovedala neku novu doktrinu, što nisu smislila neku ideologiju koja nije već bila popularna.⁵⁵ Ne osvaja mase trenutni uspeh demagogije, već vidljiva stvarnost i moć "žive organizacije".⁵⁶ Sjajan govornički dar nije obezbedio Hitleru položaj unutar pokreta, već je pre naveo njegove protivnike da ga potcene kao običnog demagoga; Staljin je, opet,

– Tokom rata Hitler je izjavio: "Ja sam samo magnet koji stalno prelazi po nemačkoj naciji i izvlači iz nje čelik. Već sam više puta rekao da će doći vreme kada će svi vredni ljudi Nemačke biti u mom taboru. A oni koji tu ne budu, ionako ništa ne vrede." Još tada je ljudima iz Hitlerovog neposrednog okruženja bilo jasno šta će se dogoditi sa onima koji "ionako ništa ne vrede" (v. *Der großdeutsche Freiheitskampf. Reden Hitlers vom 1.9.1939 - 10. 3. 1940*, p. 174). – Himler je mislio na isto kada je rekao: "Firer ne razmišlja u nemačkim, nego u germanskim okvirima" (dosije Kersten, vid. gore); međutim, iz *Hitlers Tischgespräche* (p. 315ff) znamo da se on i tada sprdao čak i sa germanskom "dernjavom" i razmišljao u "arijevskim okvirima".

⁵³ Himler u govoru vođama SS-a u Harkovu, aprila 1943. (*Nazi Conspiracy*, IV, 572ff), kaže: "Ubrzo sam oformio germanski SS u raznim zemljama...." Rano, još pre dolaska na vlast, sam Hitler je anticipirao ovakvu ne-nacionalnu politiku: "U nove klase gospodara prićemo, naravno, i predstavnike drugih nacija, to jest one koji to zaslužuju zahvaljujući ućeću u našoj borbi" (*Reden*).

⁵⁴ Hadamovsky, *op. cit.*

⁵⁵ Heiden, *op. cit.*, p. 139: propaganda nije "umeće nametanja stavova masi. To je zapravo umeće prihvatanja stavova mase."

⁵⁶ Hadamovsky, *op. cit.*, *passim*. Termin je preuzet iz Hitlerovog *Mein Kampf* (tom II, glava XI), gde se "živoj organizaciji" pokreta suprotstavlja "mrtvi mehanizam" birokratskih partija.

bio kadar da porazi i najvećeg oratora ruske revolucije, Trockog.⁵⁷ Ono po čemu se totalitarne vode razlikuju od diktatora pre je priglupa, usredsređena pragmatičnost s kojom su iz postojećih ideologija birali elemente koji su najpogodniji kao osnov nekog drugog, sasvim fiktivnog sveta. Fikcija *Protokola* bila je pogodna koliko i fikcija trockističke zavere, jer su i jedna i druga sadržale element uverljivosti (prikrivena uloga Jevreja u prošlosti, odnosno borba za vlast između Trockog i Staljina), kog ne može da se odrekne čak ni fiktivni svet totalitarizma. Totalitarni vladari biraju iz stvarnosti elemente od kojih grade svoju fikciju, izoluju ih i generalizuju, tako da oni uopšte više ne podležu proveri putem iskustva: postaju nedostupni rasuđivanju. Elementi stvarnosti se, dakle, koriste, ali se u isto vreme i prevazilaze – i u tome se sastoji umeće totalitarnih vladara. Pomoću takvih generalizacija totalitarna propaganda uspostavlja svet koji može da parira stvarnom, a čiji je, opet, glavni nedostatak to što nije logičan, konzistentan i organizovan. Konzistentnost fikcije i strogost organizacije konačno omogućavaju da generalizacija nadživi razotkrivanje mnogo određenijih laži – moć Jevreja koji bespomoćno odlaze u smrt, mračna svetska zavera trockista posle njihove likvidacije u sovjetskoj Rusiji i ubistva Trockog.

Tvrđoglavost sa kojom su se totalitarne vode uvek držale svojih prvobitnih laži uprkos njihovoj apsurdnosti mnogo je više od sujeverne zahvalnosti onome što je pomoglo da trik upali i ne može se, bar u Staljinovom slučaju, objasniti psihologijom lažljivca, koga će uspeh učiniti sopstvenom poslednjom žrtvom. Kada se propagandne parole jednom integrišu u "živu organizaciju", one se ne mogu tek tako odstraniti a da se ne slomi čitava struktura. Pretpostavku o svetskoj jevrejskoj zaveri totalitarna propaganda pretvorila je od objektivnog pitanja o kom se i moglo raspravljati u glavni element nacističke realnosti; nacisti su se *ponašali* kao da svetom zaista vladaju Jevreji, te da je potrebna protiv-zavera kako bi se svet odbranio. Za naciste rasizam više nije bio teorija sumnjive naučne vrednosti, ali teorija o kojoj se i dalje može raspravljati, nego nešto što se svakodnevno ostvaruje u intaktnoj hijerarhiji političke organizacije, u čijim bi okvirima bilo veoma "nerealno" osporavati tu teoriju. Slično tome, boljševizam

⁵⁷ Bila bi ozbiljna greška tumačiti totalitarne lidere prema Maksu Veberu i njegovoj kategoriji "harizmatičnog vođe" (v. Hans Gerth, "The Nazi Party", u: *American Journal of Sociology*, 1940, vol. XLV; sličan nesporazum javlja se i u Heidenovoj biografiji). Gerth Hitlera opisuje kao harizmatičnog vođu birokratske partije. Već je i to, po njegovom mišljenju, donijeto da objasni zašto "ništa nije moglo da poljulja organizaciju koja se zasniva na disciplini, ma kako se flagrantno dela razlikovala od reči". (Ova razlika je, uzgred rečeno, mnogo tipičnija za Staljina, koji se "trudio da uvek kaže suprotno od onoga što čini, i da čini suprotno od onoga što govori"; Souvarine, *op. cit.*, p. 431).

Za izvore ovog nesporazuma v. Alfred von Martin, "Zur Soziologie der Gegenwart", u: *Zeitschrift für Kulturgeschichte*, Band 27, i Arnold Koettgen, "Die Gesetzmäßigkeit der Verwaltung im Führerstaat", u: *Reichsverwaltungsblatt*, 1936; i jedan i drugi nacističku državu opisuju kao birokratiju sa harizmatičnim vođom.

više ne mora da dokazuje važnost klasne borbe, internacionalizma ili nepornu vezu između dobrobiti proletarijata i dobrobiti Sovjetskog Saveza; intaktna organizacija Kominterne mnogo je ubedljivija od ma kog argumenta ili puke ideologije.

Ključna prednost totalitarne propagande u odnosu na propagandu drugih partija i pokreta sastoji se u tome što njen sadržaj, bar za članove pokreta, više nije nešto objektivno o čemu se može imati lično mišljenje, već je on postao realan sastavni deo njihovih života koliko i zakoni aritmetike. U nacističkoj Nemačkoj bi osporavanje rasizma i antisemitizma u trenutku u kom ništa drugo nije bilo važno osim rasnog porekla, u kom je karijera zavisila od "arijevske" fizionomije (Himler je kandidate za SS birao prema fotografijama), a količina hrane od broja jevrejskih predaka, bilo ravno osporavanju sveta uopšte.

Nije potrebno dokazivati prednosti propagande koja slabom i nepouzdanom glasu svojih argumenata stalno "dodaje moć organizacije",⁵⁸ te stoga takoreći spontano ostvaruje što god kaže. Neosetljiva na argumente utemeljene u onoj stvarnosti koju je pokret obećao da će promeniti, otporna na protivpropagandu koju diskvalifikuje već i činjenica što ili pripada svetu koji tromе mase ne mogu i ne žele da prihvate ili brani taj svet, ona se može opovrgnuti samo nekom drugom, jačom ili boljom stvarnošću.

Suštinske slabosti totalitarne propagande izlaze na videlo tek u trenutku poraza. Bez snage pokreta, njegovi članovi odjednom prestaju da veruju u dogmu za koju su koliko još juče bili spremni da daju život. Onog trenutka kada je pokret uništen, a sa njim i fiktivni svet koji ih je štutio, mase se vraćaju u svoje staro stanje izolovanih pojedinaca koji rado prihvataju novu ulogu u izmenjenom svetu ili, pak, ponovo tonu u svoju staru beznađnu izlišnost. Članovi totalitarnih pokreta, krajnje fanatični dok god pokret postoji, ne žele da slede primer verskih fanatika i umru mučeničkom smrću (mada su itekako bili spremni da umru robotskom).⁵⁹ Radije će se ćutke odreći pokreta kao loše investicije i potražiti neku drugu izglednu fikciju ili će sačekati dok stara ponovo ne stekne dovoljno snage da stvori još jedan masovni pokret.

Posle rata, Saveznici su uzaludno pokušavali da među Nemcima pronađu bar jednog ubedenog nacistu koji je spreman da to i prizna – u narodu čijih je 90 procenata bar u jednom trenutku iskreno podržavalo naciste. To,

⁵⁸ Hadamovsky, *op. cit.*, p. 21. Da bi se postigli totalitarni ciljevi, potpuno je pogrešno propagirati ideologiju podučavanjem ili prisilom. Po rečima Roberta Laja, ona se ne može niti "preneti" niti "naučiti", već samo "uvežbavati" i "upražnjavati" (v. *Der Weg zur Ordnung*, s.a.).

⁵⁹ R. Hen, jedan od istaknutih politikologa iz redova nacista, ovo nepostojanje doktrine ili čak zajedničkog sistema ideala i uverenja u pokretu tumači u svom delu *Reichsgemeinschaft und Volksgemeinschaft*, Hamburg 1935: "Sa stanovišta narodne zajednice, svaka zajednica zasnovana na ma kakvim vrednostima je destruktivna" (p. 83).

međutim, ne treba uzeti tek kao znak ljudske slabosti ili prostačkog oportunističtva. Nacizam je ideologija koja je do te mere bila "realizovana" da je njen sadržaj prestao da postoji kao nezavisni sistem doktrina, kao tvorevina intelekta. Gotovo ništa, a ponajmanje fanatizam sledbenika, nije preživelo uništenje stvarnosti.

II: Organizaciona priprema totalitarne vlasti

ZA RAZLIKU od njihovog ideološkog sadržaja i propagandnih parola, organizacioni oblici totalitarnih pokreta sasvim su novi.⁶⁰ Njihov je zadatak da laži kojima se služila propaganda pokretâ, laži ispredene oko jedne središnje fikcije – jevrejske zavere, ili zavere trockista, trista porodica i sl. – prevedu u opipljivu stvarnost, da čak i u netotalitarnim uslovima izgrade društvo čiji članovi žive i rade u skladu sa pravilima fiktivnog sveta. Dok naizgled slične partije i pokreti, fašisti ili socijalisti, nacionalistički ili komunistički pokreti, svoju propagandu potkrepljuju terorizmom čim dostignu određeni stepen radikalnosti (a on uglavnom zavisi od stepena očajanja članova), totalitarni pokret propagandu zaista ozbiljno shvata, a ta ozbiljnost mnogo više zastrašuje zbog načina na koji on organizuje sledbenike nego zbog fizičke likvidacije protivnika. Organizacija i propaganda (pre nego teror i propaganda) dve su strane iste medalje.⁶¹

Najoriginalniji organizacioni izum pokretâ u doba pre dolaska na vlast jeste osnivanje frontovskih organizacija, odnosno razlikovanje članova partije od simpatizera. U poređenju sa ovom, druge totalitarne metode, kao postavljanje funkcionera odozgo i kasniji monopol na imenovanje funkcionera, od manjeg su značaja. Takozvani "princip vođe" sam po sebi nije totalitaran; on je neke svoje odlike pozajmio od autoritarnih režima i vojnih diktatura, što je u velikoj meri doprinelo zamagljivanju i potcenjivanju suštine totalitarizma. Da funkcioneri koji su postavljeni odozgo imaju pravi autoritet i odgovornost, ovo bi bio već neki tip hijerarhije u kojoj autoritet i moć podležu zakonima. Isto to važi i za organizovanje vojske i uspostavljanje vojne diktature; ovde su apsolutna moć komandovanja od vrha naniže i apsolutna poslušnost od dna naviše primerene situaciji krajnje opasnosti u borbi, pa zato i nisu totalitarne. Hijerarhijski organizovano prenošenje naredbi znači da naredbodavčeva moć zavisi od čitave hijerarhije u okviru koje on dela. Svaka hijerarhija, ma koliko autoritarno

⁶⁰ Raspravljajući o odnosu *Weltanschauung*-a i organizacije, Hitler tvrdi da je normalno što su nacisti od drugih grupa i partija preuzeli "narodnosnu ideju" (*die völkische Idee*) i ponášali se kao da su njeni jedini zagovornici zato što su bili prvi koji su na njoj zasnovali borbeno organizaciju sa praktičnim ciljevima (*op. cit.*, tom II, glava V).

⁶¹ v. Hitler, poglavlje "Propaganda i organizacija", u: *op. cit.*, tom II, glava XI.